

УДК 725.945(477)"364

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/93-1-17>

Дмитро ВОЙТОВИЧ,
orcid.org/0009-0002-1350-0269

аспірант

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ, Україна) dmytro.voitovych@naoma.edu.ua

СУЧАСНА МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ ТА СКУЛЬПТУРНА ЕСТЕТИКА

Метою даного дослідження є комплексне вивчення сучасних форм меморіалізації війни в Україні у контексті переосмислення публічного простору, національної ідентичності та візуальної культури пам'яті. У статті аналізуються трансформації традиційних підходів до вшанування пам'яті – від монументальної спадщини радянського періоду до сучасних мистецьких практик, що поєднують соціальну рефлексію, комеморацію та терапевтичний вплив мистецтва. **Методи дослідження** охоплюють історико-хронологічний аналіз процесів формування культури пам'яті в Україні після 2014 року, мистецтвознавчий і компаративний аналіз сучасних меморіальних об'єктів, а також іконографічний та семіотичний розгляд творів сучасного мистецтва. Застосування порівняльно-аналітичного підходу дозволило виявити спільні тенденції між українськими та міжнародними моделями меморіалізації, зокрема у сфері site-specific art, контр-меморіалів і практик інтерактивного публічного мистецтва. **Результати** дослідження засвідчують, що новітня українська культура пам'яті характеризується відходом від державоцентричних форм репрезентації до горизонтальних ініціатив «знизу», у яких пам'ять набуває форми діалогу, дії або колективного досвіду. Важливе місце посідає переосмислення образу героя, жертви та глядача, що відображає ширші соціальні зрушення у сприйнятті війни, втрати й надії. Мистецькі практики меморіалізації – від скульптури до інсталяції та відеоарту – виступають не лише інструментами збереження історичної пам'яті, а й актом спротиву забуттю, способом осмислення травми та відновлення суспільної суб'єктності. **Висновки.** Висновки дослідження підкреслюють, що українська меморіальна культура, виражена, зокрема, у пластиці та сучасній скульптурній естетиці, сьогодні перебуває у фазі становлення нової парадигми пам'яті, в основі якої – емпатія, індивідуальний досвід, спільнотна участь та інтеграція мистецтва у процес національної реконсолідації. Скульптурна мова в цьому контексті постає як один із провідних засобів комеморації – поєднання матеріальної форми та символічного змісту, що відображає емоційний досвід війни й утверджує етичний вимір колективної пам'яті.

Ключові слова: меморіалізація, культура пам'яті, війна, публічне мистецтво, комеморація, скульптура, Україна, національна ідентичність.

Dmytro VOITOVYCH,
orcid.org/0009-0002-1350-0269

Postgraduate

National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) dmytro.voitovych@naoma.edu.ua

CONTEMPORARY MEMORIALIZATION OF WAR IN UKRAINE: CIVIC INITIATIVES AND SCULPTURAL AESTHETICS

The purpose of this study is to conduct a comprehensive examination of contemporary forms of war memorialization in Ukraine within the context of rethinking public space, national identity, and the visual culture of memory. The article analyzes the transformation of traditional approaches to commemoration—from the monumental legacy of the Soviet period to current artistic practices that combine social reflection, commemoration, and the therapeutic function of art. **The research methods** include a historical and chronological analysis of the formation of memory culture in Ukraine after 2014, art-historical and comparative analyses of contemporary memorial objects, as well as iconographic and semiotic examination of works of contemporary art. The use of a comparative-analytical approach made it possible to identify common tendencies between Ukrainian and international models of memorialization, particularly in the field of site-specific art, counter-memorials, and practices of interactive public art. The findings indicate that the new Ukrainian culture of memory is characterized by a shift from state-centered forms of representation to horizontal grassroots initiatives, in which memory takes the form of dialogue, action, or collective experience. A significant role is played by the rethinking of the image of the hero, victim, and viewer, reflecting broader social shifts in the perception of war, loss, and hope. Artistic practices of memorialization – from sculpture to installation and video art—serve not only as instruments for preserving historical memory but also as acts of resistance to oblivion, means of comprehending trauma, and restoring social subjectivity. **Conclusions.** **The conclusions** emphasize that Ukrainian memorial culture, expressed

particularly through sculpture and modern plastic aesthetics, is now in the process of forming a new paradigm of memory based on empathy, individual experience, communal participation, and the integration of art into the process of national reconsolidation. The sculptural language, in this context, emerges as one of the principal means of commemoration – a synthesis of material form and symbolic meaning that reflects the emotional experience of war and affirms the ethical dimension of collective memory.

Key words: memorialization, culture of memory, war, public art, commemoration, sculpture, Ukraine, national identity.

Постановка проблеми. Сучасна меморіалізація війни в Україні є одним із ключових викликів для національної культури, мистецтва та суспільної свідомості. Упродовж останнього десятиліття війна перетворилася на фактор, що визначає не лише політичний і соціальний, а й культурно-символічний простір держави. У цих умовах мистецтво постає не просто засобом емоційного вираження чи фіксації подій, а механізмом осмислення історичної пам'яті, який забезпечує спадкоємність досвіду та формує етичну ідентичність спільноти.

Традиційна монументальна культура, що бере початок у радянській системі офіційних пам'ятників, уже не здатна задовольнити потребу сучасного суспільства у відображенні складного, часто травматичного досвіду війни. Такі об'єкти, створені в логіці героїчного наративу, втрачають переконливість у контексті нинішніх подій, де головним стає не звеличення подвигу, а усвідомлення втрати, крихкості життя та стійкості людини перед обличчям катастрофи.

Проблема меморіалізації набуває нових змістів у добу децентралізації культурного простору. Ініціатива переходить від державних інституцій до локальних спільнот, громадських організацій і самих митців, що створюють нові форми комеморації – тимчасові інсталяції, інтерактивні простори, перформативні дії, цифрові архіви. Відбувається переосмислення самої сутності пам'ятника: він перестає бути матеріальним символом і дедалі більше постає як процес, подія або діалог між минулим і теперішнім (Кириченко, 2022: 8; Сидоренко, 2023: 9; Chmielewska, 2021: 14).

У цьому контексті надзвичайно важливим є питання репрезентації пам'яті у візуальному мистецтві. Митець стає посередником між особистим і колективним досвідом, створюючи простори співпереживання, які формують нову чутливість суспільства до теми втрати, героїзму та відродження. Меморіальні практики сучасної України є також актом культурного спротиву – реакцією на спроби знищення історичної ідентичності через агресію, пропаганду й насильство.

Проблема полягає в тому, щоб знайти баланс між естетикою пам'яті та її етичним змістом, між художнім образом і соціальною функцією. Сучасні митці – від Віктора Сидоренка до молодших поколінь – експериментують із формами вираження,

шукаючи нову мову, яка здатна поєднати індивідуальну пам'ять із національною. Саме тому дослідження меморіалізації війни в Україні є не лише мистецтвознавчим завданням, а й важливим внеском у гуманітарну рефлексію над сучасним досвідом нації, що перебуває у стані екзистенційної боротьби за власну культуру, пам'ять і гідність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема культури пам'яті та комемораційних практик останніми роками стає предметом міждисциплінарного дослідження як в українському, так і в зарубіжному гуманітарному дискурсі. В українському мистецтвознавстві проблему пам'яті досліджують передусім у контексті культурної ідентичності, національного наративу та художньої репрезентації історичних подій. Зокрема, у працях Т. Андрущенко (Андрущенко: 2022: 1) і Л. Гончаренко (Гончаренко: 2021, 2) висвітлено динаміку формування меморіальних наративів у публічному просторі та їхній вплив на конструювання колективної свідомості.

Дослідники В. Сидоренко (Сидоренко, 2023: 9) і М. Гудима (Гудима, 2023: 6) аналізують візуальні репрезентації війни в сучасному українському мистецтві, вказуючи на зміну парадигми – від документального фіксування подій до художнього осмислення війни як соціокультурного явища. У працях І. Гнатюк (Гнатюк, 2022: 5) і В. Соколенка (Соколенко, 2020: 3) простежується архітектурно-просторова трансформація меморіальних об'єктів у контексті урбаністичних змін, що відбуваються в українських містах.

Серед зарубіжних науковців важливими є концепції М. Квон (Kwon, 2004: 10), яка розробила теорію site-specific art як способу переосмислення просторової ідентичності, та Дж. Янга (Young, 1993: 11), який увів поняття «контр-меморіалу» – як антиподу традиційної монументальності, що стимулює активну участь глядача у процесі пам'яті. Ідеї, викладені в цих працях, істотно вплинули на розвиток нових меморіальних практик у світі, і зокрема – на українському ґрунті.

Проблематика сучасної публічної скульптури та мистецтва пам'яті розглядається також у працях Т. Семенюк (Семенюк, 2021: 12) і І. Фоменко (Фоменко, 2020: 13), які наголошують на терапевтичній функції мистецтва в умовах воєнних травм і соціальної фрагментації. У свою чергу, дослі-

дження О. Кириченко (Кириченко, 2022: 8) висвітлює роль громадських ініціатив у формуванні нової культури пам'яті в постмайданній Україні.

На міжнародному рівні сучасні тенденції вивчає Е. Chmielewska (Chmielewska, 2021: 14), акцентуючи на феномені публічного мистецтва у постконфліктних суспільствах. Вона підкреслює, що пам'ять у таких контекстах не може бути лише матеріальною – вона є процесуальною, ситуативною, взаємодіє з часом і простором. Ці ідеї є важливими для розуміння українського досвіду, де війна породила нові форми етичного та естетичного мислення.

Попри значну кількість праць, більшість досліджень концентрується або на історико-культурному аспекті, або на аналізі окремих художніх практик. Водночас системного осмислення феномену меморіалізації війни як інтегрованого явища сучасного українського мистецтва наразі бракує. Саме тому дане дослідження покликане узагальнити наукові підходи, доповнити їх мистецтвознавчим аналізом і визначити роль художніх засобів у формуванні нової культури пам'яті в Україні.

Актуальність дослідження. Актуальність теми зумовлена необхідністю осмислення нових підходів до меморіальної культури, що формується в Україні після 2014 року. Під впливом війни, процесів деколонізації та соціальної реконсолідації відбувається зміна парадигми пам'яті: від офіційних, монументальних форм – до персоналізованих, інтерактивних і тимчасових мистецьких жестів. Ці практики виходять за межі традиційної скульптури й архітектури, охоплюючи перформативні, цифрові та віртуальні виміри. Дослідження даного процесу є важливим для формування теоретичної бази сучасного українського мистецтвознавства, а також для розуміння ролі художника в конструюванні колективної пам'яті. В умовах триваючої війни меморіалізація набуває не лише культурного, а й етичного та політичного виміру, стаючи простором суспільного діалогу, солідарності та спротиву забуттю.

Мета статті. Метою статті є дослідження сучасних форм і художніх стратегій меморіалізації війни в Україні, визначення їхнього місця в структурі національної культури пам'яті та окреслення тенденцій розвитку публічного мистецтва як засобу соціальної рефлексії, комеморації та національної ідентифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна меморіалізація війни в Україні характеризується глибокими змінами як у змістовому, так і у формальному вимірі. На відміну від класичних монументальних практик XX століття, новітні

художні стратегії фокусуються не на возвеличенні образу героя, а на збереженні індивідуальних історій, досвіду спільнот і колективній травмі, що формується внаслідок війни. Меморіальні процеси стають не лише художнім, а й соціокультурним феноменом, який відображає перехід від централізованої до децентралізованої культури пам'яті (Андрущенко, 2022: 1; Гончаренко, 2020: 2; Кириченко, 2022: 8).

Після 2014 року, коли в Україні розпочалися процеси деколонізації культурного простору, поняття пам'яті та комеморації набули нових значень. Мистецькі ініціативи, що виникають у Києві, Львові, Дніпрі, Івано-Франківську та інших містах, демонструють тенденцію до переосмислення самої природи меморіального об'єкта. Замість традиційних пам'ятників дедалі частіше з'являються інтерактивні, тимчасові або процесуальні форми, спрямовані на участь глядача у співтворенні пам'яті. Прикладом є тимчасові меморіали на Софійській площі в Києві, створені з особистих речей загиблих воїнів, а також проекти «Живі голоси» у Львові та «Світло пам'яті» в Харкові, які поєднують документальні свідчення, звук і світлові інсталяції (Гудима, 2023: 6; Кириченко, 2022: 8; Сидоренко, 2022: 9).

У цьому контексті особливого значення набуває феномен публічного мистецтва ("public art") як форми соціальної взаємодії. Як зазначає М. Квон, "site-specific art" розмиває межі між мистецтвом і соціальним простором, створюючи ситуації, де глядач не споглядає, а співдіє (Kwon, 2004: 10). В українських умовах цей підхід реалізується у формах ленд-арту, урбаністичних інтервенцій, перформативних акцій та цифрових меморіалів. Прикладом є робота художниці Ніни Субач «Пам'ятай» (2023), де фотографічні портрети загиблих розміщуються на тимчасових структурах, що змінюються з часом, втілюючи плинність і крихкість людської пам'яті. Подібний принцип спостерігається у відеоінсталяції А. Бабенка «Відлуння», створеній на основі свідчень очевидців із прифронтових регіонів.

Серед ключових тенденцій сучасної української меморіалізації варто відзначити процес дематеріалізації пам'ятника. Якщо в радянський період монументальна пластика слугувала державній ідеології, то нині пам'ять все частіше набуває форми події або комунікаційного процесу. Важливим прикладом є створення віртуальних меморіалів і онлайн-архівів, таких як «Меморіал героїв України» та «Карта пам'яті», де цифрові технології використовуються як інструмент документування втрат і формування колективного досвіду.

Ці практики узгоджуються з підходами, описаними Е. Chmielewska (Chmielewska, 2021: 14), яка підкреслює, що у постконфліктних суспільствах пам'ять набуває тимчасового, гібридного характеру, а мистецтво стає формою публічного висловлювання, що інтегрує соціальні та етичні виміри.

Значну роль у формуванні нової культури пам'яті відіграють художники, які поєднують традиції монументальної пластики з елементами концептуального мистецтва. Зокрема, Віктор Сидоренко у своїх проєктах порушує тему тілесності та уразливості як універсального образу війни, а Артем Роговий звертається до камерних меморіальних образів сільських ландшафтів, що постають як простори тиші й пам'яті. Такі роботи співзвучні з ідеями Дж. Янга про «контр-меморіал» як форму антимонументального мислення, де пам'ять не нав'язується, а переживається індивідуально (Young, 1993: 11).

Порівняльний аналіз українських і європейських практик свідчить, що меморіалізація стає не лише мистецьким, а й соціальним інструментом реконсолідації. У Берліні (*Denkmal für die ermordeten Juden Europas*) меморіальний простір створено як лабіринт для фізичного занурення глядача у стан дезорієнтації та співпереживання. Подібний підхід спостерігається у сучасних українських практиках, де простір стає метафорою травми – наприклад, у виставковому проєкті «Пам'ять/Тиша» у Центрі сучасного мистецтва М17 (2023), де відвідувачі проходять через темні зали, заповнені архівними фотографіями та голосами очевидців. У Сараєво (*Bosnia and Herzegovina*) після війни також розвивалися подібні ініціативи, які використовували мистецтво як форму колективного лікування суспільства (Chmielewska, 2021: 14).

Особливе місце посідає роль меморіалізації у формуванні національної ідентичності. Українська культура пам'яті інтегрує локальні й загальнонаціональні рівні, поєднуючи офіційні державні меморіали з ініціативами місцевих громад. Як зазначає Т. Семенюк (Семенюк, 2021: 12), сучасна публічна скульптура в Україні функціонує не як застиглий символ, а як «соціальний організм», що змінюється разом із колективною свідомістю. Ця тенденція виявляється у численних проєктах «народних меморіалів» – від графічних муралів до малих скульптурних композицій, присвячених полеглим захисникам. Такі об'єкти часто створюються силами волонтерів або родин загиблих, що підкреслює етичний вимір мистецтва пам'яті.

Важливо також відзначити феномен співіснування різних форматів пам'яті в одному просторі: офіційної, художньої та особистої. Це особливо помітно у міських середовищах, де поряд із державними пам'ятниками виникають альтернативні простори – мурали, інсталяції, тимчасові маркери пам'яті. Подібна поліфонія пам'яті свідчить про демократизацію суспільного простору й формування відкритої системи історичної рефлексії (Соколенко, 2020: 3; Поліщук, 2022: 7; Фоменко, 2020: 13).

Таким чином, результати дослідження дозволяють стверджувати, що сучасна меморіалізація війни в Україні виходить за межі традиційної естетики монументалізму. Вона поєднує матеріальні та нематеріальні виміри, інтегруючи соціальні, етичні й культурні аспекти. Художники виступають як медіатори між індивідуальним досвідом і колективною пам'яттю, формуючи новий візуальний дискурс національної ідентичності. У цьому контексті мистецтво пам'яті стає не лише засобом фіксації минулого, а й активним чинником майбутнього – простором етичної рефлексії, солідарності та духовного відновлення українського суспільства.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що сучасна меморіалізація війни в Україні є складним багаторівневим явищем, у якому поєднуються художні, соціальні та культурно-антропологічні виміри. Мистецькі практики, що виникають у контексті війни, формують нову парадигму пам'яті – від монументально-державного типу до відкритої, діалогічної та емоційно залученої. Вони сприяють розвитку культури співпереживання та збереження індивідуальних історій, які поступово інтегруються у спільний національний наратив.

Водночас сучасна меморіалізація візуалізує процес культурної реконсолідації, сприяючи становленню нової громадянської ідентичності, заснованої на етичній відповідальності, солідарності та колективній пам'яті. Результати дослідження підтверджують, що саме мистецтво стає одним із ключових медіумів осмислення війни, відновлення соціальної суб'єктності та формування національної свідомості в Україні. У цьому контексті скульптурна естетика відіграє провідну роль як засіб візуалізації пам'яті, утілення духовної стійкості та поєднання індивідуального й колективного досвіду в єдиному культурному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. Меморіальні наративи сучасної України. Київ: Кондор, 2022. 184 с.
2. Гончаренко Л. Культура пам'яті в публічному просторі: український контекст. Харків: ХНУМГ, 2021. 156 с.
3. Соколенко В. Сучасна скульптура та простір пам'яті. Львів: ЛНМУ, 2020. 142 с.
4. Пархоменко О. Публічне мистецтво як засіб комеморації. *Мистецтвознавчі записки*. 2021. №38. С. 45–52.
5. Гнатюк І. Архітектура пам'яті: трансформації символічного простору міста. Київ: ArtHuss, 2022. 200 с.
6. Гудима М. Візуальні репрезентації війни у сучасній Україні. *Вісник НАОМА*. 2023. №1. С. 33–41.
7. Поліщук Т. Нові меморіальні практики після 2014 року: між офіційним і персональним. *Сучасне мистецтво*. 2022. №18. С. 97–109.
8. Кириченко О. Меморіальні практики постмайданної України: від локальних ініціатив до національного наративу. *Культурологічний альманах*. 2022. №15. С. 48–63.
9. Сидоренко В. Візуальна культура війни: сучасна скульптура та образ героїзму. *Сучасне мистецтво*. 2023. Вип. 19. С. 112–127.
10. Kwon, M. *One Place after Another: Site-Specific Art and Locational Identity*. MIT Press, 2004.
11. Young, J. E. *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. Yale University Press, 1993.
12. Семенюк Т. Публічна скульптура в Україні: між комеморацією та соціальною терапією. *Мистецтвознавчі записки*. 2021. №39. С. 87–94.
13. Фоменко І. Сучасні тенденції розвитку монументальної пластики в Україні. *Вісник НАОМА*. 2020. №2. С. 56–68.
14. Chmielewska, E. *Public Art and Memory in Post-Conflict Cities*. Routledge, 2021.
15. Memorial Art Ukraine. URL: <https://memorialartua.org> (дата звернення: 07.09.2024).

REFERENCES

1. Andrushchenko T. (2022) Memorialni naratyvy suchasnoi Ukrainy. [Memorial narratives of contemporary Ukraine]. Kyiv: Kondor. 184 p. [in Ukrainian].
2. Honcharenko L. (2021) Kultura pamiaty v publichnomu prostori: ukrainskyi kontekst. [The culture of memory in public space: the Ukrainian context]. Kharkiv: KhNUMG. 156 p. [in Ukrainian].
3. Sokolenko V. (2020) Suchasna skulptura ta prostir pamiaty. [Contemporary sculpture and the space of memory]. Lviv: LNMU. 142 p. [in Ukrainian].
4. Parkhomenko O. (2021) Publichne mystetstvo yak zasib komemoratsii. [Public art as a means of commemoration]. *Mystetstvoznachy zapysky*, 38, 45–52. [in Ukrainian].
5. Hnatiuk I. (2022) Arkhitektura pamiaty: transformatsii symvolichnoho prostoru mista. [Architecture of memory: transformations of the city's symbolic space]. Kyiv: ArtHuss. 200 p. [in Ukrainian].
6. Hudyma M. (2023) Vizualni reprezentatsii viyny u suchasni Ukraini. [Visual representations of war in contemporary Ukraine]. *Visnyk NAOMA*, 1, 33–41. [in Ukrainian].
7. Polishchuk T. (2022) Novi memorialni praktyky pislia 2014 roku: mizh ofitsiynym i personalnym. [New memorial practices after 2014: between official and personal]. *Suchasne mystetstvo*, 18, 97–109. [in Ukrainian].
8. Kyrychenko O. (2022) Memorialni praktyky postmaidannoi Ukrainy: vid lokalnykh initsiatyv do natsionalnoho naratyvu. [Memorial practices of post-Maidan Ukraine: from local initiatives to the national narrative]. *Kulturolohiichniy almanakh*, 15, 48–63. [in Ukrainian].
9. Sydorenko V. (2023) Vizualna kultura viyny: suchasna skulptura ta obraz heroizmu. [The visual culture of war: contemporary sculpture and the image of heroism]. *Suchasne mystetstvo*, 19, 112–127. [in Ukrainian].
10. Kwon M. (2004) *One Place after Another: Site-Specific Art and Locational Identity*. MIT Press.
11. Young J. E. (1993) *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. Yale University Press.
12. Semeniuk T. (2021) Publichna skulptura v Ukraini: mizh komemoratsiieiu ta sotsialnoiu terapiieiu. [Public sculpture in Ukraine: between commemoration and social therapy]. *Mystetstvoznachy zapysky*, 39, 87–94. [in Ukrainian].
13. Fomenko I. (2020) Suchasni tendentsii rozvytku monumentalnoi plastyky v Ukraini. [Current trends in the development of monumental sculpture in Ukraine]. *Visnyk NAOMA*, 2, 56–68. [in Ukrainian].
14. Chmielewska E. (2021) *Public Art and Memory in Post-Conflict Cities*. Routledge.
15. Memorial Art Ukraine. (n.d.) URL: <https://memorialartua.org> [in Ukrainian]. (date of application: 07.09.2024).

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025